

MATERIÁLY

ANTON SPIESZ

SOCIÁLNE ROZVRSTVENIE OBYVATELSTVA NITRIANSKEJ STOLICE V POLOVICI 18. STOROČIA

18. storočie — doba osvieteniského absolutizmu — je dobou zvýšeného záujmu štátnej správy o roľníka. Hlavnou príčinou tohto zvýšeného záujmu bola snaha zistiť a potom zlepšiť a upevniť daňovú platbyschopnosť roľníka, keďže daň z pôdy, ktorú odvádzali len nešľachtickí obyvatelia, bola za feudalizmu hlavným a základným zdrojom štátnych príjmov.

Aby štátna správa mala čo najlepší prehľad o daňových poplatníkoch, nariaďovala často ich podrobné súpisy. Prvý takýto súpis bol urobený roku 1715 a 1725.¹ Ďalšie, či už celokrajinské alebo len stoličné súpisy, robili sa v nasledujúcich desaťročiach. Dnes tieto súpisy predstavujú neobyčajne cenný materiál pre historika, pretože umožňujú podrobné štúdium postavenia roľníctva, najmä držby pôdy.

Jedným z prameňov tohto druhu je aj súpis obyvateľstva Nitrianskej stolice, urobený v druhej polovici roku 1753 kráľovskými komisármi Jozefom Karolom Zbiškom,² Andrejom Móricom, Františkom Csapodim a Ladislavom Balogom, ktorí spisali všetok pozemkový majetok obyvateľstva (ornú pôdu, lúky, pasienky, vinice), všetok dobytok, ďalej množstvo dorábanej kapusty a textilných surovín, aby na základe týchto skutočností mohli vyrubiť patričnú daň.³ Materiál, ktorým týmto súpisom vznikol, je v piatich hrubých zväzkoch uložený v archíve bývalej Nitrianskej stolice⁴, a je predmetom spracovania tejto state. Zaujal nás najmä preto, že sme chceli študovať sociálne zloženie obyvateľstva oblastí, do ktorých prenikali naše i zahraničné manufaktúry, aby tu hľadali domácich pradiarov a tkáčov. Náhoda súčasne chcela, aby sme v materiáli našli aj priame údaje o súčasnej manufaktúre stredného zemanu Štefana Motešického v Šuranoch.⁵

¹ Materiál tohto súpisu spracoval Acsády, *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában*, Budapešť 1896.

² Zbiško sa podpisoval ako biskup vegliensky. Veglia je latinský názov pre ostrov Krk v Jadranskom mori.

³ Kniha, v ktorej je vypočítaná táto daň, je priložená k materiálu.

⁴ Celý stoličný archív z Nitry je teraz v správe Štátneho archívu v Bojniciach.

⁵ V budove manufaktúry (pannificina) bývali dvanásť robotníci, traja súkenníci a jeden židovský obchodník.

Tabuľka 1

Prehľad celej, dedinským obyvateľstvom obrábanej pôdy v Nitrianskej stolici roku 1753 (v bratislavských mericiach)

Okres	Urbariálna pôda	Opustená pôda	Kopaničiarpôda	Dominikál. pôda	Spolu
Skalica rozloha % z celk. rozlohy	23 937 ⁷ / ₈ 81,12	8581 ¹ / ₄ 2,90	4 315 14,62	398 1,34	29 509 ¹ / ₈ 100
Nové Mesto n./V. rozloha % z celk. rozlohy	21 297 ³ / ₄ 55,29	1 440 ¹ / ₈ 3,73	14 627 ¹ / ₈ 37,97	1 150 ³ / ₈ 2,98	38 515 ³ / ₈ 100
Bojnice rozloha % z celk. rozlohy	37 732 ¹ / ₄ 80,67	2 539 5,42	5 266 ¹ / ₈ 11,25	1 235 ³ / ₈ 2,64	46 772 ³ / ₄ 100
Obdokovce rozloha % z celk. rozlohy	21 041 ⁵ / ₈ 53,94	4 390 ⁵ / ₈ 11,25	10 908 ⁵ / ₈ 27,96	2 663 6,82	39 003 ⁷ / ₈ 100
Nitra rozloha % z celk. rozlohy	54 623 ³ / ₄ 72,66	1 995 ⁵ / ₈ 2,67	6 744 ¹ / ₄ 8,99	11 655 ¹ / ₂ 15,53	75 019 ¹ / ₈ 100
spolu rozloha % z celk. rozlohy	158 633 ¹ / ₄ 69,32	11 223 ⁵ / ₈ 4,90	41 861 ¹ / ₈ 18,29	17 102 ¹ / ₄ 7,47	228 820 ¹ / ₄ 100

Komisári zapísali vcelku 228 820 ¹/₄ bratislavskej merice pôdy na dedinách a 74 387 ¹/₄ v mestách.⁶ Táto pôda bola štvorakého právneho charakteru. Najväčšiu časť z nej (okolo 70 %) tvorila pôda *urbariálna*. Bola to základná pôda roľníckeho hospodárstva obrábaná generáciami roľníkov od pradávna. Držba tejto pôdy bola základom vzťahov medzi poddaným a zemepánom, jeho peňažných, naturálnych a robotových povinností.

Táto pôda bola v duchu zákupného (emfyteutického) práva rozdelená na usadlosti (sesie) a ich časti. Rozloha ornej pôdy pripadajúcej na jednu usadlosť bola v období pred urbárnou reformou Márie Terézie neobyčajne rozmanitá. V Nitrianskej stolici sa napr. pohybovala od 5 ¹/₂ bratislavských meríc urbárnej pôdy (obec Dlhá nad Váhom, vo vtedajšom okrese Nitra) do 348 meríc urbárnej oráčiny (obec Lukáčovce v bývalom okrese Obdokovce). Priemerne pripadalo na jednu predtereziánsku usadlosť viac ako 50 meríc urbárskej pôdy (pozri tab. 2).

⁶ Dve bratislavské merice sa rovnajú jednému jutru, ktoré malo okolo 1200 štvorcových siah. Merica však bola dutá miera (62,49 litra) a treba tu rozumieť priestor, na ktorý sa vysialo toto množstvo obilia. Rozloha pôdy sa v tejto stati uvádza vždy v bratislavských mericiach.

Tabuľka 2

Priemer pôdy na jednu usadlosť (v bratislavských mericiach)

Okres	Urbariál- na pôda	Opustená pôda	Kopanič. pôda	Dominik. pôda	Spolu
Skalica rozloha	44,37	0,69	3,42	2,42	50,90
% z celk. rozlohy	87,17	0,13	6,71	4,75	100
Nové Mesto n./Váh. rozloha	39,08	2,30	11,60	1,82	54,80
% z celk. rozlohy	71,31	4,19	21,16	3,32	100
Bojnice rozloha	44,93	2,62	4,56	1,82	53,93
% z celk. rozlohy	83,31	4,85	8,45	3,37	100
Obdokovce rozloha	54,12	8,47	17,55	4,53	84,67
% z celk. rozlohy	63,91	10	20,72	5,35	100
Nitra rozloha	63,97	1,55	6,40	8,18	80,10
% z celk. rozlohy	79,86	1,93	7,99	10,21	100
spolu rozloha	50,03	2,70	7,67	3,19	63,59
% z celk. rozlohy	78,67	4,24	12,61	5,16	100

Túto nerovnakú veľkosť usadlosti (sesie), ktorej pôvod možno hľadať v najstarších časoch, už za niekoľko rokov odstránila urbárska reforma. V Nitrianskej stolici bol konkrétne rozsah usadlosti stanovený na 32—48 bratislavských meríc (t. j. 16—24 jutár) a hospodárstvo roľníkov podľa toho patrične prepočítané na nové usadlosti a ich časti.

Z týchto údajov vidieť, že nová usadlosť bola menšia ako usadlosť stará. Naskytuje sa tu otázka, či reforma takto roľníctvo nepoškodila. Podľa našej mienky nie, pretože Márii Terézii a jej daňovej správe išlo predovšetkým o rovnaký daňový podklad pre vyrubovanie daní roľníkom, o nájdenie spoločného daňového menovateľa, pretože za takej nejednotnosti pojmu usadlosti, ako ju možno sledovať v priložených materiáloch, nemohla mať daňová správa nijaký prehľad o svojich poplatníkoch.

Iná je, pravda, otázka, aký mala reforma vplyv na pomer poddaného a zemepána. To bude možné rozriešiť iba po podrobnejšom štúdiu urbárov a iných materiálov. Z materiálu, ktorý tu podávame, možno konštatovať len to, že v chudobných oblastiach v okolí Nového Mesta n./Váh. roľníci reformou pravdepodobne získali, keďže sa po reforme stali menšími vlastníkmi (a od menšieho vlastníctva boli i menšie roboty a iné povinnosti), zatiaľ čo na juhu stolice roľníci asi stratili, keďže po reforme mali dvojnásobne viac sesí ako pred ňou.⁷

⁷ Predpokladáme to na základe Acsádyho práce *Dejiny poddanstva v Uhorsku*.

Iným druhom pôdy, užíwanej dedinskými obyvateľmi, bola *opustená*, zväčša urbáriálna pôda. Užívanie tejto pôdy, ktorú si ešte zvlášť všimneme, bolo stanovené súkromnou dohodou medzi roľníkom a zemepánom. Za túto pôdu sa obyčajne odvádzalo viac ako za pôdu urbáriálnu, často až štvrtina alebo pätina úrody, prípadne peňažný nájom.

Kopaničiarska pôda bola pôda skultivovaná roľníkmi z lesov, lúk, pasienkov, močiarov a podobnej neoranej pôdy. Jej užívanie bolo tak isto stanovené súkromnou dohodou medzi zemepánom a roľníkom. Aj keď táto pôda bola pevnou súčasťou roľníckeho hospodárstva, nenadobudla zväčša urbárny charakter a pokladala sa za pôdu dominikálnu. Tento jej charakter dovoľoval zemepánom, aby ju po roku 1848 roľníkom odobrali alebo požadovali za ňu zvýšené výkupné.⁸ Táto pôda tvorila skoro pätinu všetkej obrábanej pôdy na dedine.

Posledným druhom roľníkmi obrábanej pôdy bola pôda *dominikálna*. Bola to pôda prepustená do dočasného užívania roľníkom a iným dedinským obyvateľom z vlastného hospodárstva feudálov. Tí si ju aj mohli

Tabuľka 3

Rozdelenie pôdy v jednotlivých okresoch Nitrianskej stolice roku 1753
(v bratislavských mericiach)

Druh pôdy	Skalica	Nové Mesto n./Váh.	Bojnice	Obdokovce	Nitra	Spolu
urbáriálna rozloha	23 937 ⁷ / ₈	21 297 ³ / ₄	37 732 ¹ / ₄	21 041 ⁵ / ₈	54 623 ³ / ₄	158 633 ¹ / ₄
% z celk. rozlohy	15,14	13,46	23,86	13,30	34,21	100
opustená rozloha	858 ¹ / ₄	1 440 ¹ / ₈	2 539	4 390 ⁵ / ₈	1 995 ⁵ / ₈	11 223 ⁵ / ₈
% z celk. rozlohy	7,64	12,82	22,62	39,11	17,78	100
kopaničiarska rozloha	4 315	14 627 ¹ / ₈	5 266 ¹ / ₈	10 908 ¹ / ₈	6 744 ¹ / ₄	41 850 ⁵ / ₈
% z celk. rozlohy	10,31	34,95	12,58	26,06	16,11	100
dominikálna rozloha	398	1 150 ³ / ₈	1 235 ³ / ₈	2 663	11 655 ¹ / ₂	17 102 ¹ / ₄
% z celk. rozlohy	2,32	6,72	7,22	15,57	68,15	100
spolu rozloha	29 509 ¹ / ₈	38 515 ¹ / ₈	46 772 ³ / ₄	39 063 ⁷ / ₈	74 419 ¹ / ₈	228 820 ¹ / ₄
% z celk. rozlohy	12,89	16,83	20,44	17,04	32,52	100

sku, Bratislava 1955, 289—290. Menší rozsah usadlosti bol prirodzene použitý v bohatších krajoch, väčší v chudobnejších. Nitrianska a Bratislavská stolica boli jedinými stolicami, v ktorých pre ohromné rozdiely v kvalite pôdy nemohli použiť 4, ale až 5 bonitných tried.

⁸ O tom viac v prácach Júliusa Mészároša.

Celkové rozdelenie pôdy na dedine Nitrianskej stolice v polovici 18. storočia

okres	Vrstvy obyvateľstva	Počet hospodárstiev	% z celk. počtu	Urbariálna pôda		Opustená
Skalica	roľníci	2 258	51,08	22 539 ¹ / ₄	94,15	445 ³ / ₈
	želiari	1 260	28,50	1 114 ³ / ₄	4,65	224 ¹ / ₂
	podželiari	480	10,86	5 ¹ / ₂	0,02	5
	slobodníci	31	0,73	124 ³ / ₄	0,52	10 ¹ / ₄
	árendátori a sluhovia	393	9,31	45 ¹ / ₈	0,18	88 ⁷ / ₈
	pôda v držbe obyv. okolia	—	—	108 ¹ / ₂	0,45	84 ¹ / ₄
	spolu	4 422	100	23 937 ⁷ / ₈	100	858 ¹ / ₄
	Nové Mesto n./Váh.	roľníci	2 957	46,19	20 747 ³ / ₈	97,41
želiari		1 732	27,05	105 ³ / ₈	0,49	57 ³ / ₄
podželiari		666	10,40	3 ³ / ₄	0,01	1 ¹ / ₂
slobodníci		231	3,60	213 ³ / ₄	1,0	—
árendátori a sluhovia		815	12,73	121 ¹ / ₂	0,57	188 ³ / ₄
pôda v držbe obyv. okolia		—	—	106	0,49	35 ¹ / ₂
spolu		6 401	100	21 297 ³ / ₄	100	1 440 ¹ / ₈
Bojnice		roľníci	2 799	55,23	37 413 ¹ / ₄	99,15
	želiari	735	14,50	183	0,48	81 ¹ / ₂
	podželiari	813	16,04	14	0,03	4
	slobodníci	20	0,39	53 ¹ / ₂	0,14	—
	árendátori a sluhovia	698	13,77	68 ¹ / ₂	0,18	261 ¹ / ₂
	pôda v držbe obyv. okolia	—	—	—	—	21
	spolu	5 067	100	37 732 ¹ / ₄	100	2 539
	Obdokovce	roľníci	1 434	35,29	20 300 ³ / ₈	96,47
želiari		942	23,18	583	2,55	346 ¹ / ₈
podželiari		673	16,56	70	0,33	41 ¹ / ₈
slobodníci		29	0,71	—	—	—
árendátori a sluhovia		965	24,24	76 ¹ / ₄	0,36	500 ¹ / ₈
pôda v držbe obyv. okolia		—	—	12	0,05	330
spolu		4 063	100	21 041 ⁵ / ₈	100	4 390 ⁵ / ₈
Nitra		roľníci	2 376	35,46	51 301 ¹ / ₂	93,91
	želiari	1 820	27,19	2 416 ³ / ₄	4,42	319 ¹ / ₂
	podželiari	1 340	20,02	113 ¹ / ₄	0,20	62 ¹ / ₈
	slobodníci	125	1,86	294	0,53	—
	árendátori a sluhovia	1 032	15,41	395 ³ / ₄	0,72	260
	pôda v držbe obyv. okolia	—	—	102 ¹ / ₂	0,18	134 ¹ / ₂
	spolu	6 693	100	54 623 ³ / ₄	100	1 995 ⁵ / ₈
	spolu	roľníci	11 827	43,66	152 301 ³ / ₄	96,0
želiari		6 489	23,95	4 402 ⁷ / ₈	2,77	1 029 ³ / ₈
podželiari		3 972	14,66	206 ¹ / ₂	0,13	113 ³ / ₄
slobodníci		436	1,60	686	0,43	10 ¹ / ₄
árendátori a sluhovia		4 359	16,09	707 ¹ / ₈	0,44	1 299 ¹ / ₄
pôda v držbe obyv. okolia		—	—	329	0,21	605 ¹ / ₂
spolu		27 083	100	158 633 ¹ / ₄	100	11 223 ⁵ / ₈

(roku 1753)

pôda	Kopaničiarska pôda		Dominikánska pôda		Spolu	
51,89	3 1021 $\frac{1}{2}$	71,90	1451 $\frac{1}{2}$	36,55	26 232 $\frac{5}{8}$	88,78
26,15	4287 $\frac{7}{8}$	9,93	45	13,36	1 8131 $\frac{1}{8}$	6,13
00,58	471 $\frac{1}{8}$	1,09	—	—	57 $\frac{5}{8}$	0,19
1,19	421 $\frac{1}{4}$	0,97	583 $\frac{3}{4}$	14,76	236	0,79
10,35	3123 $\frac{3}{8}$	7,23	1483 $\frac{3}{4}$	37,37	5951 $\frac{1}{8}$	2,13
9,81	3817 $\frac{7}{8}$	8,84	—	—	575 $\frac{5}{8}$	1,94
100	4 315	100	398	100	29 5091 $\frac{1}{8}$	100
80,31	8 5971 $\frac{1}{8}$	58,77	9251 $\frac{1}{8}$	80,41	31 426	81,59
4,81	3 4421 $\frac{1}{2}$	23,53	43 $\frac{3}{4}$	0,41	3 6103 $\frac{3}{8}$	9,37
0,10	69	0,47	253 $\frac{3}{4}$	2,23	100	0,25
—	1141 $\frac{1}{2}$	0,78	74	6,43	4021 $\frac{1}{4}$	1,04
13,30	6813 $\frac{3}{4}$	4,66	1153 $\frac{3}{4}$	10,06	1 1073 $\frac{3}{4}$	2,87
2,46	1 7221 $\frac{1}{4}$	11,77	5	0,43	1 8683 $\frac{3}{4}$	4,85
100	14 6271 $\frac{1}{8}$	100	1 1503 $\frac{3}{8}$	100	38 5153 $\frac{3}{8}$	100
85,50	4 4061 $\frac{1}{8}$	83,66	5997 $\frac{7}{8}$	48,55	44 5901 $\frac{1}{4}$	95,33
3,20	2751 $\frac{1}{2}$	5,23	187	15,13	727	1,55
0,15	64	1,21	101 $\frac{1}{2}$	0,84	921 $\frac{1}{2}$	0,19
—	6	0,13	321 $\frac{1}{2}$	2,63	92	0,19
10,29	2191 $\frac{1}{2}$	4,16	3181 $\frac{1}{2}$	25,78	868	1,85
0,82	295	5,60	87	7,04	403	0,36
100	5 2661 $\frac{1}{8}$	100	1 2353 $\frac{3}{8}$	100	46 7723 $\frac{3}{4}$	100
72,27	6 5741 $\frac{1}{8}$	60,26	1 6963 $\frac{3}{4}$	63,71	31 7441 $\frac{1}{2}$	81,38
7,88	7521 $\frac{1}{2}$	6,89	3853 $\frac{3}{4}$	14,49	2 0673 $\frac{3}{8}$	5,30
0,93	2277 $\frac{7}{8}$	2,08	1781 $\frac{1}{2}$	6,70	5171 $\frac{1}{2}$	1,32
—	261 $\frac{1}{4}$	0,24	46	1,72	721 $\frac{1}{4}$	0,19
11,38	5581 $\frac{1}{2}$	5,11	2791 $\frac{1}{2}$	10,49	1 4141 $\frac{1}{2}$	3,63
7,51	2 7693 $\frac{3}{8}$	25,38	761 $\frac{1}{2}$	2,87	3 1887 $\frac{7}{8}$	8,18
100	10 9085 $\frac{5}{8}$	100	2 663	100	39 0037 $\frac{7}{8}$	100
61,08	5 2431 $\frac{1}{4}$	77,74	6 4521 $\frac{1}{2}$	55,36	64 2163 $\frac{3}{4}$	85,60
16,01	715	10,60	2 9431 $\frac{1}{2}$	25,25	6 3943 $\frac{3}{4}$	8,52
3,41	2031 $\frac{1}{2}$	3,01	7091 $\frac{1}{4}$	6,08	1 0881 $\frac{1}{8}$	1,45
—	2011 $\frac{1}{2}$	2,98	7111 $\frac{1}{2}$	6,10	1 207	1,60
13,02	213	3,15	8293 $\frac{3}{4}$	7,11	1 6981 $\frac{1}{2}$	2,26
6,73	168	2,49	9	0,07	414	0,55
100	6 7441 $\frac{1}{4}$	100	11 6551 $\frac{1}{2}$	100	75 0191 $\frac{1}{8}$	100
72,75	27 9231 $\frac{1}{8}$	66,70	9 8193 $\frac{3}{4}$	57,41	198 2101 $\frac{1}{8}$	86,62
9,17	5 6143 $\frac{3}{8}$	13,49	3 566	20,85	14 6125 $\frac{5}{8}$	6,38
1,01	6111 $\frac{1}{2}$	1,46	924	5,40	1 8553 $\frac{3}{4}$	0,82
0,09	3901 $\frac{1}{2}$	0,93	9223 $\frac{3}{4}$	5,39	2 0091 $\frac{1}{2}$	0,87
11,57	1 9851 $\frac{1}{8}$	4,74	1 6921 $\frac{1}{4}$	9,89	5 6833 $\frac{3}{4}$	2,48
5,39	5 3361 $\frac{1}{2}$	12,74	1771 $\frac{1}{2}$	1,03	6 4481 $\frac{1}{2}$	2,81
100	41 8611 $\frac{1}{8}$	100	17 1021 $\frac{1}{4}$	100	228 8201 $\frac{1}{4}$	100

hocikedy zobrať späť bez toho, že by jej dočasný užívateľ mohol proti tomu protestovať. Dominikálna pôda obrábaná v réžii samých zemeľánov sa do súpisu nedostala, keďže nepodliehala dani a tak o nej nemáme nijaký prehľad.

Okresy, ktorých obyvateľov a majetok komisári spisovali, mali značne odlišný charakter. Okres Skalica, ktorého územie tvorí dnešnú severozápadnú časť Bratislavského kraja (okresy Holič a Senica), bol oblasťou veľkých feudálnych panstiev (Šaštín, Holič, Korlátky, Branč, Radošovce). Len štyri obce zo štyridsaťšest (Močidlany, Vlčkovany, Chropov, Sotina) patrili tu menším feudálom. Veľké panstvá, ktoré sa tu rozkladali, obrábali mnoho pôdy vo vlastnej réžii a tak z celej rozlohy v stolici obrábanej pôdy pripadlo na tento okres najmenej, hoci nebol menší ako okresy Bojnice alebo Nové Mesto nad Váhom. Roľníci a dedinskí obyvatelia museli tu hospodáriť predovšetkým na urbárnej pôde (80 % všetkej pôdy, čo je najvyšší priemer vôbec).

V okrese Nové Mesto nad Váhom — dnešná severovýchodná časť Bratislavského kraja (okresy Myjava, Nové mesto nad Váhom, Piešťany, severná časť okresu Hlohovec) bolo síce viac obcí v rukách malých zemanov, no aj tu mali väčšinu obcí v držbe veľké panstvá (Čachtice, Tematín, Dobrá Voda, Hlohovec), cirkev (Nitrianske biskupstvo, jezuiti, novomestské prepošstvo, farár mesta Trnavy). Bola to chudobná oblasť s najväčšou hustotou obyvateľstva v stolici, kde sa veľmi intenzívne klčovalo. Kopaničiarska pôda predstavovala takmer 40 % celej obrábanej pôdy okresu a 35 % celej kopaničiarskej pôdy stolice. Držitelia malých a chudobných hospodárstiev v tejto oblasti si museli popri poľnohospodárstve hľadať aj iné zdroje výživy. Bolo tu veľa faktórií rozdávajúcich textilné suroviny na pradenie a tkanie.

Pre okres Bojnice (zväčša dnešné okresy Prievidza a Partizánske) bolo typické, že tu bol nadpriemerne veľký počet roľníkov a podpriemerný počet ostatných vrstiev obyvateľstva. Roľníctvo tu malo prakticky monopol na držbu pôdy (držalo napr. 99,15 % urbárnej pôdy), ostatným vrstvám obyvateľstva prepustilo z nej len veľmi málo. Najväčšími feudálnymi vlastníkmi pôdy tu boli i grófi Pálffyovci (Bojnické panstvo držalo $\frac{1}{4}$ obcí okresu), polovicu obcí držali drobní majitelia a ďalšiu štvrtinu cirkev (Nitrianske biskupstvo, Ostrihomské arcibiskupstvo, rehoľné rády).

Okres Obdokovce bol najmenší okres stolice (prvé tri okresy boli približne rovnako veľké). Rozprestieral sa v podstate v oblasti dnešného okresu Topoľčany. Aj tu sa veľmi intenzívne klčovala pôda, no na rozdiel od okresu Nové Mesto boli tu väčší a majetnejší roľníci. Menšia polovica obcí okresu bola v držbe drobných zemanov, väčšia v držbe Nitrianskeho biskupstva, hlohoveckého erdödyovského panstva a iných feudálov (Zay, pani Plangeth, Bossányi, Klobušický a i.).

Okres Nitra sa podstatne líšil od všetkých ostatných okresov, nielen tým, že bol najväčší okres stolice (obce tohto okresu ležia dnes v okresoch Nitra, Šaľa nad Váhom, Nové Zámky, Šurany, Vráble, Levice a Zlaté

Moravce), ale predovšetkým tým, že tu roľníci, želiari, podželiari a slobodníci mali v priemere podstatne viac pôdy ako v ostatných okresoch. Najväčší feudálny vlastník tu bola cirkev, necelú tretinu držali drobní zemaní a o polovicu obcí sa delili veľkí a strední feudáli, držiaci 1—4 obce.

Základnou vrstvou dedinského obyvateľstva Nitrianskej stolice boli v polovici 18. stor. roľníci (tab. 4). Tvorili zhruba polovicu dedinského obyvateľstva,⁹ hoci v rámci celostoličného priemeru boli v tomto smere veľké výkyvy. V okresoch Obdokovce a Nitra tvorili napr. roľnícke hospodárstva len po 35 % hospodárstiev, kým v okrese Bojnice vyše 55 %.

Tabuľka 5

Priemer pôdy na jedno roľnícke hospodárstvo (v bratislavských mericiach)

Okres	Urbariálna pôda	Opustená pôda	Kopanič. pôda	Dominik. pôda	Spolu
Skalica rozloha	9,98	0,19	1,37	0,06	11,61
% z celk. rozlohy	86,03	1,63	11,81	0,51	100
Nové Mesto n./Váhom rozloha	7,01	0,39	2,90	0,31	10,62
% z celk. rozlohy	66,06	3,67	27,30	2,92	100
Bojnice rozloha	13,36	0,77	1,57	0,21	15,93
% z celk. rozlohy	83,97	4,83	9,85	1,31	100
Obdokovce rozloha	14,15	2,21	4,58	1,18	22,13
% z celk. rozlohy	63,94	9,99	20,70	5,33	100
Nitra rozloha	21,59	0,51	2,20	2,71	27,02
% z celk. rozlohy	79,93	1,88	8,14	10,03	100
spolu rozloha	12,87	0,69	2,36	0,83	16,75
% z celk. rozlohy	76,83	4,11	14,08	4,95	100

Postavenie roľníkov v stolici nebolo rovnaké, čo najlepšie vidíme, ak študujeme priemer pôdy na jedno roľnícke hospodárstvo v každom okrese (tab. 5). Vidieť z nej, že roľník v okrese Obdokovce mal o 100 %,

⁹ Celkový priemer síce ukazuje, že roľníckych hospodárstiev bolo 43,66 % z celkového počtu hospodárstiev, no ak ide o celkový počet roľníkov, treba brať do úvahy, že na jednom roľníckom hospodárstve pracovali často až 4—5 hospodári-pribruzní, zatiaľ čo u želiarov a podželiarov, ktorí nemali žiadny alebo len malý pozemkový majetok, sa rodinným členením vytvárali skôr nové hospodárstva, ako početne zväčšovali už existujúce. Hospodárstva s viacerými hospodármi u podželiarov boli úplne zriedkavé, u želiarov sa však kde-tu vyskytovali.

Tabuľka 6

Rozdelenie urbaniálnej pôdy medzi jednotlivé veľkostné typy roľníckych hospodárstiev
(Bez započítania hospodárstiev bez určenia usadlosti)

Veľkosť hospodárst.	Skalica			Nové Mesto n./Váh.			Bojnice			Obdokovce			Nitra			Spolu		
	počet hospodárst.	% z celkového počtu hospodárst.	predpokl. % urb. pôdy	počet hospodárst.	% z celkového počtu hospodárst.	predpokl. % urb. pôdy	počet hospodárst.	% z celkového počtu hospodárst.	predpokl. % urb. pôdy	počet hospodárst.	% z celkového počtu hospodárst.	predpokl. % urb. pôdy	počet hospodárst.	% z celkového počtu hospodárst.	predpokl. % urb. pôdy	počet hospodárst.	% z celkového počtu hospodárst.	predpokl. % urb. pôdy
I a viac	—	—	—	2	0,07	0,39	70	2,49	8,34	35	2,44	9,60	235	9,89	29,69	342	2,89	11,41
3/4	—	—	—	—	—	—	74	2,64	6,61	7	0,48	1,41	9	0,37	0,85	90	0,76	2,25
5/8	285	12,62	28,61	141	4,76	14,01	49	1,74	3,64	3	0,20	0,51	3	0,12	0,23	55	0,46	1,14
1/2	—	—	—	15	0,50	1,11	545	19,45	32,46	202	14,08	27,72	417	17,55	26,34	1590	13,44	26,93
3/8	—	—	—	1109	37,50	55,12	90	3,21	4,02	660	46,02	45,28	1124	47,30	35,50	105	0,88	1,31
1/4	1241	54,96	62,29	25	0,84	0,93	1179	42,07	35,11	7	0,29	0,16	7	0,29	0,16	5313	44,92	44,33
3/16	—	—	—	1061	35,88	26,36	22	0,78	0,49	376	26,22	12,89	428	18,01	6,76	54	0,45	0,33
1/8	340	15,05	8,53	153	5,17	1,90	575	20,52	8,56	146	10,18	2,50	55	2,31	0,43	2780	23,50	11,59
1/16	44	1,95	0,55	23	0,77	0,14	98	3,49	0,79	3	0,20	0,02	—	—	—	496	4,19	1,03
1/32	—	—	—	—	—	—	1	0,03	0,003	—	—	—	—	—	—	27	0,22	0,02
bez určenia usadlosti	348	15,41	—	428	17,47	—	99	3,53	—	2	0,13	—	98	4,12	—	975	8,09	—
spolu	2258	100	100	2957	100	100	2802	100	100	1434	100	100	2376	100	100	1827	100	100

roľník z okresu Nitra dokonca o 150 % viac pôdy ako roľník z okresu Skalica alebo Nové Mesto nad Váhom.¹⁰ V najhoršom postavení vôbec bol roľník z okresu Nové Mesto nad Váhom, ktorý mal nielen najmenej pôdy a najhoršiu pôdu, ale aj najviac takej pôdy, ktorú musel získať za ťažších podmienok, ako boli tie, za akých bola v držbe urbárna pôda.

Horšie postavenie roľníctva v okolí Nového Mesta ešte plastickejšie vy-
nikne, keď študujeme, koľko urbárnej pôdy vlastnili väčšie (od sesie do $\frac{1}{4}$
sesie) hospodárstva. V jednotlivých okresoch to vyzeralo takto:

Skalica	28,61 %
Nové Mesto n./Váh.	15,51 %
Bojnice	55,07 %
Obdokovce	39,24 %
Nitra	57,11 % ¹¹

Roľníctvo malo prakticky monopol na držbu urbáriálnej pôdy, z ktorej len 4 % prepustilo ostatným vrstvám. Ostatnej pôdy držalo omnoho me-
nej (dominikálnej pôdy len niečo viac ako polovicu).

Podobné rozdiely vidieť aj v postavení ostatných vrstiev dedinského obyvateľstva, najmä želiarov (tab. 7). V okrese Skalica sa želiarskej hos-
podárstvo skladalo, práve tak ako roľnícke, z vysokého percenta urba-
riálnej pôdy, v okrese Nové Mesto však už držalo takmer výlučne kopa-
ničiarsku pôdu, urbárnej pôdy pripadalo naň len 2,89 %. V okrese
Bojnice bola situácia želiara určená tým, že tu bolo pomerne mnoho roľ-
níkov s hospodárstvami strednej veľkosti. Títo roľníci si pripútalí vrstvu
želiarov na svoje hospodárstva a neprepustili jej väčšiu časť pôdy. Tu bol
najmenší priemer pôdy na jedno želiarske hospodárstvo (len 43,55 % celo-
stoličného priemeru), hoci v priemere pôdy na roľnícke hospodárstvo bol
okres na treťom mieste.

V okresoch Obdokovce a Nitra bolo pomerne dost pôdy a málo roľní-
kov. Treba tu preto predpokladať veľký dopyt po pracovnej sile želiarov
a podželiarov, ktorým roľníctvo prepustilo značnú časť pôdy. Boli tu naj-
väčšie želiarske hospodárstva v stolici.

¹⁰ Percento obhospodarovanej urbárnej pôdy je vypočítavané jedine na zákla-
de teoretického predpokladu, že hospodárstvo držiace celú usadlosť má 32 násobne
viac pôdy ako hospodárstvo držiace $\frac{1}{32}$ usadlosti, osemnásobne viac ako hospodár-
stvo držiace $\frac{1}{8}$ usadlosti a pod. Pretože rozsah usadlostí bol nerovnaký, nemôže tu
ísť o presné čísla. Len urbárnu pôdu si všimame preto, že pri ostatnej pôde ne-
bolo také pravidelné delenie a zmenšovanie. Neplatilo tu pravidlo, že menší roľník
(držiteľ menšej časti usadlosti) má úmerne menej kopaničiarskej, opustenej, alebo
dominikálnej pôdy. Jednotlivé hospodárstva si takejto pôdy brali toľko, koľko boli
schopné obrobiť, pravda, keď sa možnosť nájmu vôbec naskytla.

¹¹ Držba viac ako jednej usadlosti bola veľmi zriedkavá (5—6 prípadov v celej
stolici). Práve tak bolo zriedkavé delenie usadlosti na 3, 6, 9, 12 častí. Hospodár-
stva držiace menej ako $\frac{1}{32}$ usadlosti sa vyskytli len na Myjave ($\frac{1}{64}$, prípadne
 $\frac{1}{64} + \frac{1}{32}$ usadlosti) alebo iné kombinácie najmä medzi kopaničiarmi, ktorých hos-
podárstva sme preto zaradili medzi také, ktoré boli bez označenia usadlosti (sesie).
Ostatných 675 hospodárstiev bez určenia veľkosti v systéme usadlosti bolo možno
založené na inom ako emfyteutickom práve.

Tabuľka 7

Priemer pôdy na jedno želiarske hospodárstvo (v bratislavských mericiach)

Okres	Urbáriálna pôda	Opustená pôda	Kopaničiarska pôda	Dominikálna pôda	Spolu
Skalica rozloha % z celk. rozlohy	0,88 61,97	0,17 11,97	0,34 23,94	0,03 2,09	1,43 100
Nové Mesto n./V rozloha % z celk. rozlohy	0,06 2,89	0,03 1,44	1,98 95,65	0,002 0,09	2,08 100
Bojnice rozloha % z celk. rozlohy	0,24 24,74	0,11 11,34	0,37 38,14	0,25 25,77	0,98 100
Obdokovce rozloha % z celk. rozlohy	0,61 28,50	0,36 16,82	0,79 36,91	0,40 18,69	2,14 100
Nitra rozloha % z celk. rozlohy	1,32 37,82	0,17 4,87	0,39 11,17	1,61 46,13	3,51 100
spolu rozloha % z celk. rozlohy	0,67 30,18	0,15 6,75	0,86 38,75	0,54 24,32	2,25 100

Vrstva podželiarov, t. j. ľudí bez vlastného domu (alebo s domom postaveným na cudzom pozemku), bola v úplnej ekonomickej závislosti od bohatších roľníkov alebo zemepánov (najmä drobných), v domoch ktorých títo ľudia bývali. Len v máloktovej obci mali podželiari nejakú pôdu. Priemer pôdy na podželiarske hospodárstvo je taký malý, že jasne ukazuje, že podželiari sa museli živiť najímaním svojej pracovnej sily. V okresoch Skalica, Nové Mesto a Bojnice bol tento priemer 0,11—0,16 bratislavskej merice, v okresoch Nitra a Obdokovce od 0,70 do 0,85 merice.

Podželiarov bolo všeobecne menej ako želiarov, len v okrese Bojnice to bolo naopak.

Ďalšou vrstvou dedinského obyvateľstva zaoberajúcou sa poľnohospodárstvom boli slobodníci, t. j. feudálne nezávislí ľudia. Bolo ich na dedine málo (1,60 % všetkých hospodárstiev) a držali len 0,87 % všetkej pôdy. Nebola to nejaká rovnorodá vrstva, pretože do nej patrili nielen skutoční slobodní roľníci, ale aj rôzni ľudia bez pôdy (alebo s malým vlastníctvom pôdy), ktorí sa slobodnými stali za nejaké zásluhy, miešaným manželstvom šľachtica a nešľachtica alebo narodením sa z takéhoto manželstva.¹²

¹² V obci Malá Maňa v okrese Nitra boli tamojší slobodníci slobodníkmi po práve manželskom a držali iba dominikálnu pôdu, ktorú komisári do súpisu nezahrnuli.

Z týchto príčin je aj pochopiteľné, že v jednom okrese mali hospodárstva slobodníkov (libertínov) skoro toľko pôdy ako hospodárstva roľníkov (Skalica), inde menej ako hospodárstva želiarov (Nové Mesto nad Váhom). Celkove pripadlo priemerne na hospodárstvo slobodníka asi dvakrát toľko pôdy ako na hospodárstvo želiara, no skoro štyrikrát menej ako na hospodárstvo roľníka (tab. 8).

Tabuľka 8

Priemer pôdy na jedno hospodárstvo slobodníka (v bratislavských mericiach)

Okres	Urbariálna pôda	Opustená pôda	Kopaničiarska pôda	Dominikálna pôda	Spolu
Skalica rozloha	4,02	0,33	1,37	1,89	7,61
% z celk. rozlohy	52,82	4,33	18,0	24,83	100
Nové Mesto n./V rozloha	0,92	—	0,49	0,32	1,74
% z celk. rozlohy	52,87	—	28,42	18,49	100
Bojnice rozloha	2,67	—	0,30	1,62	4,60
% z celk. rozlohy	58,16	—	6,53	35,29	100
Obdokovce rozloha	—	—	0,90	1,58	2,48
% z celk. rozlohy	—	—	36,14	63,82	100
Nitra rozloha	2,35	—	1,61	5,69	9,65
% z celk. rozlohy	24,35	—	16,68	58,96	100
celkom rozloha	1,57	0,02	0,89	2,11	4,60
% z celk. rozlohy	34,20	0,43	19,38	45,96	100

Poslednými dvoma vrstvami obyvateľstva na dedine boli árendátori a sluhovia. Komisári do týchto vrstiev zahrnuli prakticky všetko ostatné dedinské obyvateľstvo bez toho, že by sa snažili o nejaké prehľadné rozlíšenie. Ľudia toho istého zamestnania sú raz v rubrike árendátorov, inokedy v rubrike sluhov, takže sme všetok materiál museli prepracovať a jednotlivé osoby zaradiť do patričných podrubriek.

Možno konštatovať, že väčšina ľudí uvedená v rubrikách árendátorov a sluhov sa nezaoberala poľnohospodárstvom ako hlavným zamestnaním. Možno predpokladať, že si pôdu dávala zväčša obrábať najatými pracovnými silami, pravda, keď jej nebolo tak málo, že sa dala úplne ľahko obrobiť. Vrstva sluhov, bítešov, obecných pastierov nedržala skoro žiadnu pôdu.

Komisári do rubriek sluhov a árendátorov zahrnuli najviac bítešov a iných sluhov feudálov (957), potom samostatných mlynárov (714), pastie-

rov a iných obecných sluhov (593), panských úradníkov (242), remeselníkov zaoberajúcich sa spracovávaním potravín, najmä mäsiarov (234), krčmárov (172 pracujúcich vo vlastnej réžii a 152 pracujúcich v réžii zemepánov), židov, predovšetkým drobných obchodníkov (167), remeselníkov zamestnaných u feudálov (110), mlynárov pracujúcich v zemepanských mlynoch (51) a len 71 takých, ktorí árendovali pôdu a nemali uvedené nijaké iné zamestnanie.

* * *

Okrem obcí a ich obyvateľov boli do súpisu pojaté aj mestečká (oppi-daá), t. j. osady, ktorým boli nie kráľom, ale ich feudálnymi pánmi udelené rôzne feudálne privilégia, najmä tržné. Tieto mestečká nemali rovnaký charakter. Najväčšia časť z nich bola strediskom zmeny poľnohospodárskych výrobkov a od obyčajných dedín sa líšila práve len tým, že sa tu konali pravidelné trhy. Obyvateľstvo týchto mestečiek zostávalo poľnohospodárskym. Časť mestečiek mala však charakter poľnohospodársko-priemyslový a len niekoľko priemyslovo-poľnohospodársky.¹³ No aj v týchto mestečkách bolo poľnohospodárstvo hlavným zdrojom výživy obyvateľstva. Takého mestečka, kde by sa remeselníci a obchodníci živili len remeslom a obchodom a nie aj pôdohospodárstvom, nebolo nielen v Nitrianskej stolici, ale ani na celom Slovensku. Možno predpokladať, že aj najväčšia časť slobodných kráľovských miest mala podobný charakter.

Celkove bolo do súpisu pojatých 34 mestečiek a ich príslušných častí.¹⁴ Z nich za priemyslovo-poľnohospodárske možno pokladať: Nemecké (teraz Nitrianske) Pravno, Prievidzu, Senicu, Brezovú pod Bradlom, Nové Mesto nad Váhom a Topoľčany, za poľnohospodársko-priemyslové: Bojnice, Šaštín, Holič, Sobotište, Chtelnicu, Vrbové, Starú Turú, Mestečko (teraz súčasť Leopoldova), Hlohovec, Radošínú, Nitru a Nové Zámky, za poľnohospodárske: Žabokreky, Skačany, Gbely, Radošovce, Prievaly (predtým Šándorf), Piešťany, Preselany, Bojnú, Komjatice, Šurany, Šaľu nad Váhom, Šintavu, Mučeníky, Mojmirovce (predtým Urmín) a Veľké Zálužie (predtým Ujľak).

Z tohto vidieť, že mestečká na severe boli viac priemyslové, na juhu viac poľnohospodárske, čo je z materiálov, ktoré sme tu podali, celkom pochopiteľné. Možno povedať, že už aj na dnešnom území Slovenska sa uplatňoval princíp priemyselný sever — poľnohospodársky juh a že neplatí len v celouhorských súvislostiach. Ved' napr. z deviatich mestečiek novomestského okresu boli dve priemyslovo-poľnohospodárske (Brezová,

¹³ Pod poľnohospodársko-priemyslovými mestečkami rozumieme tie mestečká, v ktorých sa 15—49 % hospodárstiev zaoberalo remeslom alebo obchodom, pod priemyslovo-poľnohospodárskymi také, kde sa remeslom a obchodom zaoberalo 50 a viac percent obyvateľstva. Obchodníkov bolo v mestečkách i na dedinách veľmi málo, národnostne to boli predovšetkým židia (malí obchodníci) a Arméni (veľko-obchodníci).

¹⁴ Slobodné kráľovské mesto Skalica sa do súpisu nedostalo.

Nové Mesto), šesť poľnohospodársko-priemyslových (Chtelnica, Vrbové, Stará Turá, Čachtice, Mestečko, Hlohovec) a len jedno poľnohospodárske (Piešťany) zatiaľ čo z takého istého počtu mestečiek Nitrianskeho okresu nebolo ani jedno priemyslovo-poľnohospodárske, len dve boli poľnohospodársko-priemyslové (Nitra, Nové Zámky) a ostatných sedem bolo poľnohospodárskymi mestečkami (Komjatice, Šurany, Šaľa nad Váhom, Šintava, Mučeníky, Mojmirovce (Urmín) a Veľké Zálužie (Ujľak).

Čo sa týka remesla, možno celkom konštatovať, že v mestečkách priemyslovo-poľnohospodárskych a poľnohospodársko-priemyslových sa remeslom zaoberali najbohatšie, v mestách poľnohospodárskych najchudobnejšie vrstvy. V mestách prvých dvoch typov je percento remeselníkov z chudobnejších vrstiev menšie ako percento remeselníkov z vrstiev bohatších. To možno skoro so zákonitosťou pozorovať takmer pri každom mestečku.¹⁵

Pre mestecká je charakteristické, že tam v porovnaní s dedinami tvorili väčšie percento obyvateľstva roľníci (51,45 %—43,66 %) (tab. 9), podželiari (16,79 %—14,66 %) a slobodníci (2,59 %—1,60 %). V mestečkách bolo však menej želiarov (15,83 %—23,95 %) a árendátorov (13,39 %—16,09 %).

Aj v celkovom rozdelení pôdy boli značné rozdiely. Roľníctvo, hoci bolo pomerne početnejšie, nevlastnilo toľko pôdy ako na dedine (81,45 %—86,62 %), menej pôdy mali aj želiari, čo samozrejme súviselo s ich menším počtom (3,67 %—6,38 %). Zato však všetky ostatné vrstvy obyvateľstva mali percentuálne viac pôdy — podželiari mali 1,54 % pôdy (na dedine 0,82 %), slobodníci 4,97 % (na dedine 0,87 %), árendátori 5,36 % (na dedine 2,48 %). Tak isto väčšie percento pôdy mestečiek (3,05 %) bolo v rukách obyvateľov okolia (na dedine 2,81 %).

Čo sa týka rozdielu medzi mestom a dedinou, do očí bije najmä jedna skutočnosť — podstatne lepšie postavenie slobodníkov v mestečkách. Lebo kým na dedine vyšlo na jedno hospodárstvo slobodníka priemerne len 4,60 bratislavskej merice pôdy, v mestečku bol tento priemer 18,79 bratislavskej merice, čiže viac ako štvornásobne väčší (tab. 10). To prevyšuje nielen viac ako o 25 % priemer pôdy na jedno hospodárstvo roľníka v mestečku, ale aj priemery na roľnícke hospodárstva v skalickom, novomestskom a bojnickom okrese i celostoličný priemer na roľnícke hospodárstvo (16,75 merice). Je to závažná skutočnosť, no väčší význam by jej bolo možno pripísať len vtedy, keby slobodníci boli tvorili silnejšiu vrstvu obyvateľstva.

Rozdiely boli aj v celkovom pomere jednotlivých druhov pôdy. Skoro celá tretina pôdy, obrábanej obyvateľstvom mestečiek, bola kopaničiarskeho charakteru (na dedinách len 18,29 %). Toto vysoké percento znížilo pomer ostatných druhov pôdy; urbárna pôda v mestečkách tvorila 57,56 %

¹⁵ Celkove remeselníci (a obchodníci) v mestečkách najviac pochádzali z vrstvy roľníkov (1392 — t. j. 51,23 %), podželiarov (432 — t. j. 15,89 %), želiarov (413 — t. j. 15,20 %), árendátorov (390 — t. j. 14,35 %) a slobodníkov (90 — t. j. 3,31 %).

všetkej pôdy (oproti 69,32 % na dedinách), opustená 2,74 % (oproti 4,90 %) dominikálna 6,52 % (oproti 7,47 %).

Tabuľka 9

Rozvrstvenie obyvateľstva a rozdelenie pôdy v mestečkách Nitrianskej stolice
(Rozloha pôdy udaná v bratislavských mericiach)

Obyvateľstvo	Počet	% z celk. počtu	Rozloha držanej pôdy	% z celkovej rozlohy
roľníci	3 313	36,23	48 248	64,86
roľníci — remeselníci a obch.	1 392	15,22	12 345	16,59
želiari	1 026	11,22	1 806	2,42
želiari — remeselníci a obch.	413	4,51	860 $\frac{1}{2}$	1,15
podželiari	1 104	12,07	880 $\frac{3}{8}$	1,18
podželiari — remeselníci a obch.	432	4,72	274 $\frac{1}{4}$	0,36
slobodníci	148	1,61	2 781 $\frac{3}{4}$	3,73
slobodníci — remeselníci a obch.	90	0,98	929	1,24
árendátori a sluhovia	835	9,13	3 311 $\frac{5}{8}$	4,45
árendátori a sluhovia	—	—	—	—
remeselníci a obchodníci	390	4,26	677 $\frac{1}{2}$	0,91
obyvatelia okolia	—	—	2 273 $\frac{1}{4}$	3,05
neremeselníci spolu	6 426	70,28	57 027 $\frac{3}{4}$	76,66
remeselníci a obchodníci spolu	2 717	29,71	15 086 $\frac{1}{4}$	20,28
obyvatelia okolia	—	—	2 273 $\frac{1}{4}$	3,05
spolu	9 143	100	74 387 $\frac{1}{4}$	100

*

Sčítací komisári si pri svojej práci veľmi dôkladne všímali aj opustenú pôdu a najmä jej ďalší osud, keďže to bola pôda urbáriálna, podliehala zdaneniu a zdrojom príjmov pre erár bola len vtedy, ak ju obrábali nešľachtickí držiteľia. Preto si z ich zápisov môžeme urobiť dosť dobrý obraz nielen o tom, kedy bola táto pôda opustená, ale aj o tom, akým spôsobom ju ďalej obrábali.¹⁶

¹⁶ Keďže matematicky nie sú údaje o opustenej pôde vždy presne vyčíslené (mnoho razy sa udáva množstvo opustenej pôdy iba v usadlostiach, inokedy je množstvo

Tabuľka 10

Priemer pôdy na hospodárstva v mestečkách (v bratislavských mericiach)

	Urbariálna pôda	Opustená pôda	Kopaničiarska pôda	Dominikálna pôda	Spolu
na hospodárstvo roľníka — nere- meselníka rozloha	10,28	0,10	3,52	0,64	14,56
% z celk. rozlohy	70,65	0,68	24,20	4,40	100
na hospodárstvo roľníka — reme- selníka a obch. rozloha	3,62	0,08	4,83	0,32	8,86
% z celk. rozlohy	40,85	0,90	54,57	3,61	100
na hospodárstvo roľníka vôbec rozloha	8,31	0,10	3,91	0,54	12,87
% z celk. rozlohy	64,55	0,79	30,38	4,26	100
na hospodárstvo želiara — nere- meselníka rozloha	0,72	0,07	0,68	0,28	1,76
% z celk. rozlohy	41,05	3,97	38,81	16,20	100
na hospodárstvo želiara — reme- selníka a obch. rozloha	0,24	0,11	1,62	0,09	2,08
% z celk. rozlohy	11,88	5,66	77,80	4,64	100
na hospodárstvo želiara vôbec rozloha	0,58	0,08	0,95	0,23	1,85
% z celk. rozlohy	31,63	4,52	51,37	12,47	100
na hospodárstvo slob. neremesel- níka rozloha	12,31	1,13	3,53	1,81	18,79
% z celk. rozlohy	65,52	6,02	18,78	9,67	100
na hospodárstvo slob. remeselníka rozloha	2,46	2,82	3,25	1,77	10,32
% z celk. rozlohy	23,86	27,39	31,51	17,22	100
na hospodárstvo slobodníka vôbec rozloha	8,59	1,77	3,42	1,80	15,59
% z celk. rozlohy	55,09	11,37	21,96	11,56	100

T a b u
Doba opus
(Rozsah pôdy udaný)

Okres	Zemepán	1 — 2	3 — 5
		roky	rokov
		1751—1752	1748—1750
Nové Mesto n. Váh.	cirkev	—	—
	magnáti a veľké panstvá	21¼	—
	stredná šľachta	—	—
	drobná šľachta	18	410
	spolu	39¼	410
Bojnice	cirkev	—	—
	magnáti a veľké panstvá	50	260
	stredná šľachta	—	40
	drobná šľachta	145	193½
	spolu	195	493½
Obdokovce	cirkev	—	—
	magnáti a veľké panstvá	—	240
	stredná šľachta	—	—
	drobná šľachta	124	132
	spolu	124	372
Nitra	cirkev	—	—
	magnáti a veľké panstvá	—	—
	stredná šľachta	—	—
	drobná šľachta	—	—
	spolu	—	—
	mestečká	7	106
Celkom	cirkev	—	—
	magnáti a veľké panstvá	71¼	500
	stredná šľachta	—	40
	drobná šľachta	287	735½
	spolu (aj mestečká)	365¼	1 381½

Tab. 11

úrodnosti pôdy

v bratislavských mericiach)

6—10 rokov 1742—1747	11—20 rokov 1732—1741	21—30 rokov 1722—1731	31 a viac rokov 1721 a skôr	Od nepa- mäti	Nezisto- vané	Spolu
40 523 ³ / ₄ 4 ¹ / ₂ 22	— 108 — 90	— — — 40	— 420 — —	48 1 319 ³ / ₄ 11 1 625 ¹ / ₄	27 648 ³ / ₈ 200 812 ¹ / ₂	115 2 610 ¹ / ₈ 215 ¹ / ₂ 3 017 ³ / ₄
119 ¹ / ₄	198	40	420	3 004	1 687 ⁵ / ₈	5 958 ³ / ₈
— 30 3 143	— 333 ¹ / ₂ 20 30	332 — — 40	— — — 25	199 ¹ / ₂ 2 804 191 ¹ / ₂ 3 988 ³ / ₄	36 — — 212	567 ¹ / ₂ 3 477 ¹ / ₄ 254 ¹ / ₂ 4 777 ¹ / ₄
176	383 ¹ / ₂	372	25	7 183 ³ / ₄	248	9 076 ³ / ₄
— 280 — 63	— 64 — 662 ³ / ₄	711 — — 559	— — — —	69 ³ / ₄ 2 406 ¹ / ₂ 373 ¹ / ₂ 3 197	336 426 ⁵ / ₈ 54 905 ¹ / ₂	1 116 ³ / ₄ 3 417 ¹ / ₈ 427 ¹ / ₂ 5 643 ³ / ₄
343	726 ³ / ₄	1 270	—	6 046 ³ / ₄	1 722 ¹ / ₈	10 604 ⁵ / ₈
— — — —	— — — —	— — — —	— — — —	— — — 8	843 ¹ / ₂ 962 390 ¹ / ₂ 1 679 ¹ / ₂	843 ¹ / ₂ 962 390 ¹ / ₂ 1 687 ¹ / ₂
—	—	—	—	8	3 875 ¹ / ₂	3 883 ¹ / ₂
—	120	—	—	966	1 454 ¹ / ₂	2 653 ¹ / ₂
40 362 ³ / ₄ 7 ¹ / ₂ 228	— 505 ¹ / ₂ 20 782 ³ / ₄	1 043 — — 639	— 420 — 25	317 ¹ / ₄ 6 530 ¹ / ₄ 576 8 819	1 242 ¹ / ₂ 2 077 644 ¹ / ₂ 3 609 ¹ / ₂	2 642 ³ / ₄ 10 466 ³ / ₄ 1 288 15 125 ³ / ₄
638 ¹ / ₄	1 428 ¹ / ₄	1 682	445	17 208 ¹ / ₂	9 028	32 176 ³ / ₄

Tabuľka 12
Osud opustenej pôdy
(Rozsah pôdy udaný

Okres	Zemepán	Užívaná zemepánom	Daná do užívania drobným zemanom	Obrábaná panskými úradníkmi	Obrábaná panským služobníctvom	Daná do prenájmu árendátorom	Pripojená k roľnic- kym hospodárstvám
Nové Mesto n. Váh.	cirkev	—	—	—	24	—	—
	magnáti a veľké panstvá	1 559½	72	½	49	14	445⅜
	stredná šľachta	200	—	3	—	—	—
	drobná šľachta	2 109¾	—	12	6	102	460¾
	spolu	3 869¼	72	15½	79	116	906⅞
Bojnice	cirkev	—	—	—	15	—	172
	magnáti a veľké panstvá	2 609	—	—	36	63	490½
	stredná šľachta	180	—	—	—	—	—
	drobná šľachta	3 100	—	—	57	60½	256
	spolu	5 880	—	—	108	123½	918½
Obdokovce	cirkev	—	—	—	21	—	1 054¾
	magnáti a veľké panstvá	1 073¼	—	240	32½	7½	511⅝
	stredná šľachta	48	—	66	30	—	80
	drobná šľachta	4 078¾	—	80	13½	12	840¾
	spolu	5 200	—	386	97	19½	2 486⅝
Nitra	cirkev	—	—	15	—	437½	3
	magnáti a veľké panstvá	9½	—	54	—	27	731
	stredná šľachta	—	68	—	4½	4½	125½
	drobná šľachta	1 318⅞	—	—	—	34	96¼
	spolu	1 328⅜	68	69	4½	503	955¾
	mestečká	431	—	160	50¼	206½	940¾
Celkom	cirkev	—	—	15	60	437½	1 229¾
	magnáti a veľké panstvá	5 251¼	72	294½	117½	111½	2 178½
	stredná šľachta	428	68	69	34½	4½	205½
	drobná šľachta	10 607⅞	—	92	76½	208½	1 653¼
	spolu (aj mestečká)	16 717⅝	140	630½	338¾	968½	6 207¾

v bratislavských mericiach)

Pripojená k želiar- ským hospodárstvám	Obrábaná roľníkmi alebo želiarmi na po- diel z úrody	Obrábaná roľníkmi alebo želiarmi za peň. árendu	Obrábaná celou obcou	Obrábaná všetkými obyvateľmi rovnako	Obrábaná obyvateľmi susedných obcí	Obrábaná slobod- níkmi	Užívaná kňazom obce	Premenená na lúky alebo pašienky	Leží ladom	Neudaná	Spolu
— 39 1½ 6¾	— 2¼ — 102½	24 30¾ — 85½	40 — — —	27 — — —	— 18 — 15	— — — —	— — — —	— — — —	— 233¾ 11 18	— 146 — 99½	115 2 610⅛ 215½ 3 017¾
47¼	104¾	140¼	40	27	33	—	—	—	262¾	245½	5 958⅝
17 2½ — 68	74½ — — 268	18 160 11½ 633	— — — 66	— — — —	21 — — —	— — — 20	— — — —	40 — 3 —	90 — 3 93¾	120 116½ 60 155	567½ 3 477½ 254½ 4 777¼
87½	342½	822½	66	—	21	20	—	40	186¾	451½	9 076¾
— 125¾ 6½ 146¼	41 148 137 30	— 311⅛ 30 162	— — — —	— 97 — —	— 75 — 212½	— — — —	— — — —	— — — —	— 683¾ — 7	— 1155⅝ 30 61	1 116¾ 3 417⅛ 427½ 5 643¼
278½	356	503⅛	—	97	287½	—	—	—	690¾	2025⅝	10 6045⅝
48 — — 2055⅝	— — — —	— — — —	235½ — 23 8	— — 120 —	74½ 27 45 15	— — — —	— — 63½ —	— — — —	— 50 — —	30 — — 10	843½ 962 390½ 1 687½
2535⅝	—	—	266½	120	161½	—	63½	—	50	40	3 883½
50¾	—	80	20	—	8	422	80	—	203	1¼	2 653½
65 167¼ 8 4263⅝	115½ 150¼ 137 400½	42 5017⅝ 41½ 880½	275½ — 23 74	27 97 120 —	95½ 120 45 242½	— — — 20	— — 63½ —	40 — — —	90 969½ 14 118¾	150 3741⅝ 90 318½	2 632¾ 10 466¾ 1 288 15 125¾
7175⅝	803¼	1 5457⅝	392½	244	511	442	143½	40	1 395¼	9337⅝	32 176¾

Najväčšia časť zapísanej pôdy (ako vidieť z tab. 11), bola opustená od nepamäti (ab immemorabili). Tvorila vyše polovice všetkej opustenej pôdy. Bola to s najväčšou prevdepodobnosťou pôda, ktorej držiteľia v čase vojen, stavovských povstaní a morov 17. stor. a začiatku 18. storočia zomreli alebo utiekli na miesta, kde mali lepšie možnosti existencie.

Pre nás je, pravda, otázka, ako sa táto pôda stala opustenou, veľmi dôležitá. Zaujímalo by nás najmä to, či sa to stalo z iniciatívy nevoľníka alebo jeho feudálneho pána. To sa mohli spisujúci dozvedieť len pri pôde opustenej za posledné tri — štyri desaťročia, pretože na pohnútky odchodu tých, ktorí odišli skôr, dedinské obyvateľstvo sa už nemohlo pamätať. No ale aj tu sú pramene veľmi skúpe; príčina opustenia pôdy je uvedená len v niekoľkých málo prípadoch.

Opustenie z iniciatívy poddaného je zaznamenané v týchto obciach: Bašovce, Potvorice (okres Nové Mesto n. Váh.), Nevidzany (okr. Bojnice) — útek; Vadovce, Veselé (Nové Mesto n. Váh.), Tekoľany (Obdokovce) — smrť nevoľníka; Čachtice (Nové Mesto n. Váh.) — oheň. Že sa však táto iniciatíva vyskytovala vo väčšom meradle, svedčí fakt, že mnoho pôdy opustenej roľníkmi ostalo ležať ladom. Opustenie teda nemohlo nijako vzniknúť z iniciatívy zemepána, keďže ten po ňom nemal z pôdy žiadny úžitok.¹⁷

Násilné odobratie pôdy zemepánom je zaznamenaná v dvoch prípadoch. Prvý je z obce Borovce v okrese Nové Mesto nad Váhom. Pätnásť tamojších obyvateľia zapísaní komisármi za želiarov vypovedali, že asi pred dvadsiatimi rokmi boli roľníkmi a že mali každý po 21 meríc ornej pôdy. V tom čase im však zemepáni odobrali po šiestich mericiach pôdy a pripojili ju k vlastným hospodárstvám. No roku 1749 im zobrali aj zvyšok pôdy a obrábali ju natrvalo vo vlastnej ržii, sčasti za pomoci iných poddaných, sčasti za pomoci najatých pracovných síl. Práve tak odobrali každému po pol koseckej lúky. Zemepáni týchto okradnutých roľníkov boli: vdova Balthasarová — 5 poddanských rodín, vdova baróna Alexa Révayho — 3 rodiny, vdova Pavla Orbána — 4 rodiny a Pavol Súľovský — 4 rodiny.

Druhý prípad je tiež z okresu Nové Mesto nad Váhom, a to z obce Veľké Kostolany, kde gróf Ladislav Forgách, jeden z viacerých majiteľov čachtického panstva, odobral pôdu štyrom roľníckym hospodárstvám. Túto pôdu daroval zemanovi Karolovi Súľovskému a roľníkov zmenil na želiarov — bezzemkov. V oboch prípadoch sa teda roľníckou pôdou, ako vidieť, obohatilo predovšetkým zemanstvo.

Osud opustenej pôdy (tab. 12) nebol všade rovnaký a závisel od mnohých skutočností, medzi ktorými najdôležitejšiu úlohu hrali dve: kto bol majiteľom opustenej pôdy a kde sa táto pôda nachádzala.

---

užívania uvedené len označením sčasti — sčasti), nemožno v tabuľkách uvádzané čísla pokladať za celkom presné, ale len za približné.

¹⁷ V obci Prašivce, okres Obdokovce, ktorej majiteľom bola rodina Erdödy, ležalo ladom 503 a pol merice opustenej pôdy.

Cirkev ako zemepán vôbec nepreberala opustenú pôdu do vlastnej réžie. Zásadne ju pripájala späť k hospodárstvám ostatných roľníkov, v menšej miere želiarov, v Nitrianskom okrese dala značnú časť pôdy do užívania árendátorom.

Magnáti a veľké feudálne panstvá ponechali však pre seba takmer polovicu opustenej pôdy a len polovicu prepustili roľníkom či už za tých istých podmienok, ako sa užívala dovtedy, alebo za peňažnú, prípadne naturálnu árendu.¹⁸

Drobná šľachta (zemianstvo) bola najdravším prisvojovateľom roľníckej pôdy. Z celkového množstva opustenej pôdy obrábala vo svojej réžii zhruba dve tretiny. Touto pôdou zväčšovala svoje malé hospodárstva, na ktorých zväčša pracovala sama.

Stredná šľachta, medzi ktorú sme započítali majiteľov obcí nepatriacich medzi aristokraciu (napr. rodiny Paluška, Uzovič, Tomczer, Bossányi, Ujfalusi, Motešický), si tiež značnú časť pôdy ponechávala vo vlastnom obrábaní. Vcelku to však bola najmenšia vrstva šľachty. Patrilo jej len 8 % z tých obcí, v ktorých bola opustená pôda.

V mestečkách sa s opustenou pôdou stretávame len v malej miere. Sčítací komisári našli takúto len v desiatich mestečkách, a to: v Radošovciach (92 b. m.), Skačanoch (445 b. m.), Vrbovom (220 b. m.), Čachticiach (89 b. m.), Hlohovci (20 b. m.), Preseľanoch (378 b. m.), Radošinej (260 b. m.), Mučeníkoch (800 b. m.), Urmíne (27 b. m.), Ujľaku — Veľkom Záluží (312 a pol. b. m.). Ako vidieť, boli to väčšinou poľnohospodárske mestečká.

Prí opúšťaní pôdy hrala veľkú úlohu materiálna situácia u roľníkov a dostatok alebo nedostatok pracovných síl u zemepánov. Výraznejšie ako hocičo iné hovorí o tom fakt, že v Nitrianskom okrese, ktorého obyvateľstvo obrábalo skoro toľko pôdy ako obyvatelia okresov Nové Mesto a Obdokovce a kde situácia roľníka i želiara bola omnoho lepšia ako inde, bolo podstatne menej opustenej pôdy ako v hociktorom inom okrese. Túto skutočnosť potvrdzuje aj prehľad obcí, v ktorých bola opustená pôda (tab. 13).¹⁹

¹⁸ Zvlášť tu však treba upozorniť na prípad Bojnického panstva, ktoré opustenú pôdu do rokov 1751 — 1752 dávalo obrábať za peňažnú alebo naturálnu árendu, potom ju však roľníkom zobralo a obrábalo vo vlastnej réžii. Týmto počínaním sa v dvadsiatych obciach svojho panstva dostalo k vyše 2 300 bratislavským mericiam pôdy urbáriálneho pôvodu. Podobne si počínali aj zemepáni v Praznovciach (ten istý okres), Tvrdomesticiach a Orešanoch (okres Obdokovce). Boli to všetko obce, v ktorých zemepáni boli drobní zemani. Zaznamenal sa však aj opačný prípad, že opustená pôda, pôvodne obrábaná zemepánom, bola daná do árendy roľníkom, a to v obci Šípkov (okres Nové Mesto). Bola to tiež zemianska obec.

¹⁹ Zaujímavá je skutočnosť, že v Nitrianskom okrese bolo aj najviac majerov z celej stolice, a to jedenásť. Ďalšie štyri majere zapísali v okrese Obdokovce, jeden v okrese Bojnica a jeden v okrese Skalica, zatiaľ čo v okrese Nové Mesto n. V. nezapísali ani jeden. Sedem z týchto majerov patrilo cirkvi, päť magnátom a päť strednej šľachte. Nemusi to však byť úplný zoznam majerov tej doby, pretože do súpisu sa dostali len také majere, na ktorých mali ich zamestnanci trvalé bydlisko.

Tabuľka 13
Celkový prehľad obcí Nitrianskej stolice
roku 1753

Okres		Cirkev	Magnáti a panstvá	Stredná šľachta	Drobná šľachta	Kuriálne obce	Spolu
Skalica	celkový počet obcí	—	40	2	5	—	47
	počet obcí s opustenou pôdou	n e u d a n ě					
Nové Mesto n. V	celkový počet obcí	7	36	3	34	—	80
	počet obcí s opustenou pôdou	3	24	2	20	—	49
Bojnice	celkový počet obcí	12	29	4	47	—	92
	počet obcí s opustenou pôdou	10	25	4	31	—	70
Obdokovce	celkový počet obcí	12	26	8	45	8	99
	počet obcí s opustenou pôdou	8	23	6	34	—	71
Nitra	celkový počet obcí	20	16	14	32	11	93
	počet obcí s opustenou pôdou	11	4	5	14	—	34
Celkom	celkový počet obcí	51	107	29	158	19	264
	počet obcí s opustenou pôdou	32	76	17	99	—	224

Aj podmienky užívania opustenej pôdy boli v Nitrianskom okrese omnoho výhodnejšie ako v iných okresoch stolice. Kým napr. v niektorých obciach Bojnického okresu roľníci opustenú pôdu obrábali za piaty, štvrtý,²⁰ ba i tretí kríž,²¹ v okrese Obdokovce tak isto za štvrtý alebo piaty

²⁰ Boli to tie obce, v ktorých opustenú pôdu prevzalo neskôr do svojej správy Bojnické panstvo.

²¹ V obci Veľké Bielice.

kríž,²² v okrese Nitra sa opustená pôda za podiel z úrody vôbec neobrábala. Ak už bola pripojená k hospodárstvám roľníkov a želiarov, odvádzali sa od nej tie isté povinnosti ako od základnej pôdy týchto hospodárstiev.

V obciach kde bol väčší dopyt po pôde, bola väčšia aj peňažná árenda. Kým v Nitrianskom okrese v obciach Kýr (teraz Milanovce) a Dolné Obdokovce platili roľníci za spoločne obrábanú opustenú pôdu 24, resp. 18 denárov za mericu,²³ v obciach z ostatných okresov sa stretávame s takouto árendou za 1 mericu pôdy:²⁴ Komárno 85 den., Častkovce 1 zl., Hubina²⁵ 70 den., Horné Behynce 92 den., Dolné Behynce 54 den., Hajná Nová Ves 2 zl. 10 den., Veľké Dvorany 15 den., Kuzmice 33 den., Zavada 80 den., Zlatníky 38 den., Veľké Bedzany²⁶ 50 den., Veľké Bielice 50 den., Navojovce 35 den., Horné Vestenice 27 den., Čavoj 2 zl. 7 den., Banky 55 den., Sebedráže 21 den.²⁷

*

Na základe uvedených faktov možno teda konštatovať, že:

1. V Nitrianskej stolici v prvej polovici 18. storočia prebieha opúšťanie pôdy z iniciatívy poddaného i zemepána. Prevládajúcu tendenciu nemožno, žiaľ, určiť.

2. Opustenú pôdu zemepán len sčasti pripája k svojmu hospodárstvu. Vo veľkej miere sa opäť dostáva do obrábania roľníkov a želiarov, a to aj za tých istých podmienok, aké mali predchádzajúci majitelia. Väčšiu snahu po nadobúdaní roľníckej pôdy badať u drobných zemepánov.

3. Opúšťanie pôdy súvisí so sociálno-ekonomickými pomermi obyvateľstva. V oblastiach, kde bol väčší priemer pôdy na hospodárstvo (okres Nitra), je podstatne menej opustenej pôdy ako tam, kde bolo pôdy málo.

4. Percento pôdy opustenej v rokoch 1721—1752 je také malé, že sa o nejakom vyvlastňovaní roľníctva (tým menej masovom) v tom čase v Nitrianskej stolici vôbec nedá hovoriť.

---

²² Na štvrtý kríž obrábali pôdu v obci Orešany, Pochabany, Libichava, Veľké Bedzany, na piaty kríž v obci Dolné Merašice.

²³ Roľníci tu, ako vidieť z tabuľky 12, pôdu za peňažnú árendu neobrábali samostatne, ale len ako dedinské kolektívy. Časť si na opustenej pôde odrábala svoje cirkevné desiatky alebo zemepanské deviatky, napr. v obciach Pohranice a Babindol.

²⁴ Dáta sú zaokrúhlené, nakoľko sú vypočítavané z údajov, ktoré uvádzajú árendu za usadlosť alebo jej časť.

²⁵ Všetko okres Nové Mesto nad Váhom.

²⁶ Všetko okres Obdokovce.

²⁷ Všetko okres Bojnice.